

Megújult épületszárnyal és új szárnyakkal?

A párizsi Musée de l'Homme etnológiai gyűjteményének újraindításáról
Földessy Edina interjúja Tatiana Fougallal, a Musée de l'Homme új etnológiai gyűjteményének felelős muzeológusával

1. kép: Tatiana Fougal a Musée de l'Homme-beli irodájában
Földessy Edina felvétele, 2015

Tatiana Fougal (korábban Benfougal) 1948-ban született Rigában. Filozófiát tanult Szentpétervárott, majd etnológiát a párizsi EHESS-ben, ahol 1986-ban doktorált. Négy évig a szentpétervári Néprajzi Múzeum, majd férjéhez költözve az algíri Bardo Múzeum munkatársa volt. 1993-ban férjével Franciaországba menekült, ahol meghívott előadó és tanár volt a párizsi Természettudományi Múzeumban, a Louvre iskolájában és az aix-en-provence-i egyetem etnológia tanszékén. 1997-től nyugdíjba meneteleig, 2015-ig a Természettudományi Múzeum kötelékében a Musée de l'Homme-ban kutatói státusban dolgozott. Két könyv, négy gyűjteményi katalógus és közel hatvan cikk szerzője, valamint három kötet szerkesztője. Szakterülete a Magreb, a Szahara és Ukrajna tárgykultúrája, amelyen belül különösen a globalizációnak a helyi kultúrákra, kézművességre gyakorolt hatását kutatja.

1. *Mikor dőlt el az a kérdés, hogy a Musée de l'Homme, amelynek teljes etnológiai (tengerentúli) gyűjteményét a quai Branly múzeum vette át, belefog egy új gyűjtemény kialakításába?*¹

2. Vissza kell ugranunk egy kicsit az időben, hogy megérthessük a gyűjteményépítés kontextusát. Ennek megvilágítására néhány dátumot sorolok fel. 2000-ben írták alá azt az első egyezményt, amely arról szólt, hogy a Musée de l'Homme etnográfiai gyűjteménye a quai Branly² múzeumba kerül (2–4. kép). 2002 júniusában pedig egy módosító záradékot csatoltak hozzá. Ez a Musée de l'Homme életében igen nagy horderejű volt, ugyanis ebben rendelkeztek arról, hogy az összes olyan tárgyat, amely e dátum előtt került a múzeum birtokába, a quai Branly múzeum veszi majd át. Meg kell jegyezni, hogy ettől függetlenül a gyűjtés tovább folytatódott, hiszen a

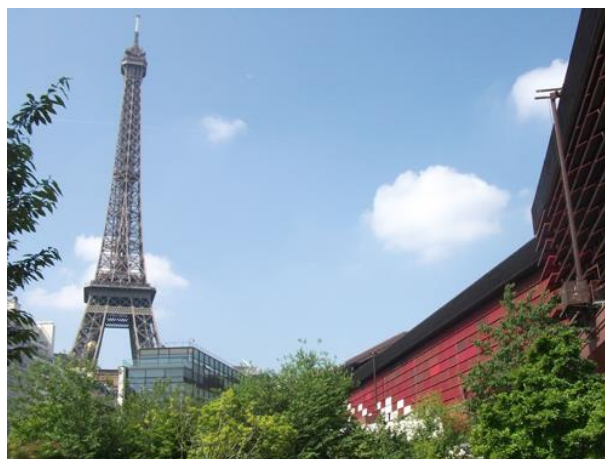
kutatók továbbra is végeztek terepmunkát. Ugyan nem gyűjtöttek sok tárgyat, ismervén a kialakult helyzetet, de azért mégiscsak beérkezett néhány kisebb gyűjtemény 2003-ban, majd 2004-ben. A teljes tárgygyűjteményt tulajdonképpen 2004-ben szállították át az új múzeumba, és addigra ezekből az előbb említett gyűjtésekből kialakult egy kisebb kollekción, amely megmaradt, hiszen az egyezmény szerint csak a 2002 júniusa előtt megszerzett tárgyak kerültek a quai Branly tulajdonába. Ez az első megemlítendő dolog.

2. kép: A Palais de Chaillot épülete, amelynek (a képen) a bal szárnyában van a Musée de l'Homme
Földessy Edina felvétele, 2015

3. kép: A quai Branly múzeum a Musée de l'Homme tetőteraszáról nézve
Földessy Edina felvétele, 2015

4. kép: A quai Branly múzeum az Eiffel-torony felőli oldalról nézve
Földessy Edina felvétele, 2015

3. A második, hogy a Természettudományi Múzeum³ [a továbbiakban: Muséum] beleegyezésével úgy döntöttek, hogy a quai Branly csak az etnológiai, vagyis az Európán kívüli gyűjteményeket veszi át a Musée de l'Homme-tól. Számunkra, kutatók és etnológusok számára ez felfoghatatlan volt, jókora visszalépés még Paul Rivet koncepciójához képest is, és nem felelt meg az etnológia mint tudományág koncepciójának sem, amely minden kultúrát, népet egyaránt vizsgál, fajra, nemre és kontinensre való tekintet nélkül. Ebben a szétválasztásban visszacsengett a civilizált/civilizálatlan, vagyis egyfajta „rasszista” megkülönböztetés, amely ellen tiltakoztunk. De sajnos nem tudtunk semmit sem tenni, a döntés a fejünk fölött született meg, a quai Branly tehát a tengerentúli gyűjteményeket vette át. A mennyiségről: körülbelül 300 ezer tárgyat szállítottak át az új múzeumba, s itt maradt mintegy harmincezer tárgy, amely az európai gyűjteményt alkotta, s amelynek 1997-től én voltam a kezelője. A Musée de l'Homme átépítési munkálatok miatt bezárt, ez a gyűjtemény viszont, amely mégiscsak tekintélyes volt, itt maradt, s valamit kezdeni kellett vele. Michel Colardelle, aki akkoriban a Bois de Boulogne-ban található Francia Néprajzi Múzeum⁴ igazgatója volt, azt vetette föl, hogy a gyűjtemény hozzájuk kerüljön (5. kép). A Muséumnak tetszett az ötlet, hiszen így egy gondot levehetett a válláról. Az első, 2004-ben megszületett megállapodásban csak az átszállításról rendelkeztek, tehát – ellentétben a quai Branlyval kötött egyezményvel – ebben az esetben letétről volt szó, nem pedig végleges átadásról. 2005-ben került az európai gyűjtemény a Francia Néprajzi Múzeumba, s mindaddig ott maradt, amíg a Marseille-ben épített új múzeum, az Európai és Földközi-tengeri Civilizációk Múzeuma⁵ [a továbbiakban: MUCEM] raktárai el nem készültek. Számba vették a gyűjteményt, lefényképezték, és becsomagolták a Marseille-be történő szállításhoz, ami évekkel később megtörtént.

4. Csak most került abba a fázisba az ügy, hogy a jogi státusz megváltoztatását is felvessék a Muséum és a MUCEM között, ahová végül is a Francia Néprajzi Múzeum teljes gyűjteménye és a Musée de l'Homme európai gyűjteménye is került (6. kép). A harmincezer tárgyat letétbe helyezték a marseille-i múzeumban, tehát jogilag a Muséum maradt a gyűjtemény tulajdonosa, s az etnológiai gyűjtemény felelőseként, ha valamilyen jelentősebb mozgás érinti ezt a gyűjteményt – tehát ha valamilyen nagyobb mértékű restaurálásról, vagy ha például ötven tárgyat meghaladó kölcsönzésről van szó, ezeket mind rögzítettük az egyezményben –, akkor ahhoz az én engedélyem szükséges. A tárgyak megtalálhatók a MUCEM adatbázisában, bárki szabadon hozzájuk férhet a neten, és kölcsönzési kérelmet nyújthat be három–öt hónapra. A kisebb tárgymozgások lebonyolítására szabad kezet kapott a MUCEM. Nos, ez volt a kezdet történeti kontextusa.

5. kép: A Francia Néprajzi Múzeum (MATP) mára bezárt épülete
Földessy Edina felvétele, 2016

6. kép: Az Európai és Földközi-tengeri Civilizációk Múzeuma (MUCEM) Marseille-ben
Földessy Edina felvétele, 2013

5. A Musée de l'Homme-ban tehát nem maradt semmi, csak pár olyan kisebb gyűjtemény, amely 2002 és 2004 között került be, és amelyet nem szállítottak át a quai Branlyba. Ezt a pár száz tárgyat fel kellett kutatni, össze kellett szedni polcokról, adott esetben polcok mögül, s akadtak olyan tárgyak is a régi gyűjteményből, száz-kétszáz darab, amelyek nem voltak beletárolva. Hiszen minden akkori gyűjteményben voltak olyan gazdátlan tárgyak, amelyekről nem tudták, hogy ki és mikor adta vagy hozta őket. A quai Branly pedig nem vehetett át azonosítatlan tárgyakat, így ezek is megmaradtak. Együtt pár százat tettek ki, s ezeket számba kellett venni, hiszen valamilyen módon azért mégiscsak hivatalosan kerültek a múzeumba. Ekkor, 2005-ben engem bíztak meg azzal, hogy az összes emeletről, raktárból, irodából gyűjtsem össze őket egyetlen helyiségbe. Értelemszerűen felvetődött a kérdés, hogy mi legyen a sorsa ennek a kis tárgygyűjteménynek, ezzel egy időben pedig az is, hogy folytatja-e a múzeum a tárgygyűjtést vagy sem. A szakmai gárda feloszlott: egy részük átment a quai Branlyba, akik az ottani gyűjtés mellett voksoltak, s egy kis csapat maradt a Musée de l'Homme-ban. Azt tudtuk, hogy átépítés miatt be fogják zárni a múzeumot, és azt is, hogy megmarad a Musée de l'Homme-nak nevezett intézmény, mégpedig a neve is, ami egy időben egyáltalán nem volt egyértelmű, hiszen a múzeumnak helyet adó épület a Kulturális Minisztérium felügyelete alá tartozik, míg a Muséumot, amelynek része a Musée de l'Homme, az akkoriban Oktatási, Kutatási és Ökológiai Minisztérium elnevezésű intézmény vezeti. Az is a levegőben lógott, hogy mivel az épület nem a miénk, a kulturális tárca elveheti azt, és akkor a Musée de l'Homme-nak istenhozzádot mondhattunk volna. A tudósoknak a fennmaradás mellett kellett érvelniük a minisztérium felé.

6. *Milyen érveket hoztak fel?*

7. A legfontosabb érv a fennmaradás mellett az volt, hogy az új Musée de l'Homme-nak egyfajta vitrinként kell szerepelnie mindazon kutatások számára, amelyeket a Muséum folytat az ökológiával összefüggő kérdésekkel kapcsolatban, tehát az ember természethez fűződő viszonya, a biodiverzitás, a természeti források kiaknázása, ezek azok a nagyobb kérdéskörök, amelyeken a Muséum dolgozik. 2005 végén, 2006 elején a Musée de l'Homme-nak ez a tudományos orientációja többé-kevésbé már kikristályosodott, de tovább kellett lépni, és gondolkodni a múzeum tartalmán, hiszen tervet kellett benyújtani a minisztériumnak. Felállt egy húsz-harminc főből

álló kutatócsoport, amelyet Jean-Pierre Moyen vezetett. Azért nem tudom a pontos számot, mert hat-hét csoportra oszlottak, s mindegyikben hét, nyolc, kilenc ember volt, akik azokon a tematikákon gondolkodtak, amelyekről a Muséumban folyt kutatás – azaz az emberi testről, az agyról, a természeti forrásokról stb. –, amelyeket be lehetne mutatni. Mindegyik csoport élére egy-egy múzeumi munkatársat neveztek ki, s 2005-ben egy évet adtak nekünk arra, hogy kitáljuk az újjászülető múzeum koncepcióját. Az igazsághoz hozzátartozik, hogy az etnológusok nem nagyon lelkesedtek ezért a dologért, ugyan volt etnobiológiai csoport, Serge Bahuchet vezetésével, amelyben a biológusokon kívül voltak kulturális antropológusok is, ám ez a csoport a Muséum épületében tevékenykedett. A Musée de l’Homme-ban csak páran maradtunk, s azt is meg kell említeni, hogy az utóbbi években nem volt felvétel a múzeumba. A csoportok között szerepelt egy Jean-Pierre Moyen vezette, a régi, megmenekült etnológusokat tömörítő csoport, de már nem hívták őket így, mert ez az elnevezés a quai Branlyban dolgozókat illette. Ennek a csoportnak a „Technikák és a természettel való kapcsolatok” (Techniques et rapports à la nature) elnevezést adtuk, az orientációja is ez volt, vagyis ezt kellett követni, de azért ebbe a csoportba tömörültek az etnológusok. Így nevezték, hogy ne kelljen az etnológia szót használni.

8. Gondolkoztunk azon, hogy a gyűjtemény újraalkotásának tervében egy, a quai Branly gyűjteményétől eltérő koncepciót kell felmutatni annak érdekében, hogy azt elfogadják, tehát hogy ne annak a gyűjteménynek a másodpéldányát hozzuk létre. Ugyanakkor a Musée de l’Homme-nak a MUCEM-mel szemben is meg kellett fogalmaznia önmagát, és a Természettudományi Múzeum kebelében létrejövő etnológiai gyűjtemény létjogosultságát is alá kellett támasztania.
9. Minden hónapban egyszer összegyűltünk egy teljes napra, s egy év elmúltával vetettük papírra a kigondolt tervet. Ez azt fogalmazta meg, hogy az újonnan kialakítandó gyűjteménynek szorosan kapcsolódnia kell a Muséum kutatási problematikáihoz, összefoglalóan az embert a természeti környezetéhez viszonyítva vizsgálja, és a tárgyra mint az ember és a természet viszonyának jelzőjére, illetve arról tanúskodó dologra tekint. Nem volt nehéz a csoport elnevezéséhez kapcsolódnia, hiszen az ember a szerszámok révén lép kapcsolatba a környezetével, a természettel, ez a viszonyulási módja, ezekkel szerzi meg magának az elemeket a természeti környezetből, hogy használja őket, és ezekkel munkálja meg a kitermelt nyersanyagokat. Az etnográfiai tárgynak az eszköz mivoltát helyeztük előtérbe. Ezzel összhangban az is elvként fogalmazódott meg, hogy a gyűjteménynek a jelenkorban tapasztalható életmódokat kell reprezentálnia.
10. Egy másik elvet is magunkévá kellett tennünk, mégpedig azt, hogy a mi tárgyainknak szorosan kapcsolódnuk kell a Muséum egyéb gyűjteményi tárgyaihoz, az ásvány-, a botanikai vagy az embertani gyűjteményhez. Egy egészen egyszerű példát említek: az óriási embertani gyűjteményben vannak csontvázak, koponyák, emberi testrészek, üvegben konzervált kezek, valamint bőrök, hajminták stb. Ebben a gyűjteményben egy üvegben őriznek például egy szalagokkal elkötött, apró kínai lábfejet. Az etnológiai gyűjteményünk pedig magában foglalhat egy ilyen lábon viselt cipőt. Ez volt a harmadik kitétel. A negyedik pedig, amelyet nagyon hangsúlyosan és egyértelműen megfogalmaztunk, az az, hogy a Musée de l’Homme új gyűjteménye kifejezetten a hétköznapi tárgyakra épít, elhatárolva magát a quai Branly múzeum állandó kiállításától, ahol a különféle szertartásokhoz használt, rituális, ünnepi tárgyakat mutatták be, amelyek éppen ezen alkalmakkor való használatuk miatt a legdíszesebbek, a legszebben kidolgozottak, mivel kivételes alkalmakkor használják őket. Természetesen a mi gyűjteményünkben sem zárjuk ki ezeket, de elsődleges gyűjtési területünk a hétköznapi világának tárgykészlete: seprűk, kosarak, akár a legegyszerűbb eszközök. Ezek érdekelnek minket, amelyek azt mutatják, hogy az ember miképpen „kezeli” a természetet.
11. Az ötödik elv az volt, hogy bele kell illeszkednünk egy európai hálózatba, vagyis állandóan figyelembe kell vennünk azt, hogy a többi múzeum mit gyűjt, s ha már vannak ilyen vagy olyan tárgytípusra szakosodott múzeumok, akkor azt nem érdemes gyűjtenünk. Vagyis nemcsak a quai Branlyhoz, hanem más európai múzeumokhoz képest is meg kell határoznunk a gyűjtési stratégiánkat, ami ma már egyre könnyebbé válik azáltal, hogy a gyűjtemények, adatbázisok sok esetben elérhetőek a neten. Ezek tehát az általunk javasolt általános elvek.

12. Ennek fényében konkrétan meg kellett fogalmaznunk, hogy milyen tématerületekkel kapcsolatos tárgyakat kívánunk gyűjteni.
Hét területet jelöltünk meg:
13. 1. A tárgy mint a természetből kinyert elemre gyakorolt hatás eredménye. Az idesorolandó tárgyak a nyersanyagválasztást és a tárgyá alakítás folyamatát illusztrálják. Ez konkrétan nyersanyagminták és készítésük különböző fázisait mutató tárgyak, valamint az elkészült darabok gyűjtését jelenti. Természetesen mindezeket a kontextusukkal együtt „hozzuk be”, tehát nagyon alapos megfigyelést, kutatást kell róluk folytatni.
14. 2. A tárgy mint eszköz, amely az embernek a természettel való kapcsolatáról tudósít, mindazokról a technikai módszerekről, megoldásokról, amelyeket az ember a különböző környezetben való éléshez a maga számára kidolgoz.
15. 3. A tárgy, amely valamilyen módon a természetet ábrázolja. Ez a kategória meglehetősen tág, sokféle anyagból készült, és sokféle ábrázolásmódot mutató tárgy tartozik ide: szobrok, festett, vésett, karcolt ábrázolások, fonott tárgyak stb.
16. 4. A tárgy mint közvetítőeszköz az emberek és a természetfölötti világ között. Ezen azt kell érteni, hogy a hagyományos társadalmakban, amikor az ember például vadászatra vagy valamilyen természeti elem kitermelésére készül, nagyon gyakran kerül kapcsolatba a természettel oly módon, hogy először valamilyen természeti erő vagy állat szellemének a segítségét kéri, s ezt valamilyen mágikus, rituális tárgy közvetítésével teszi.
17. 5. A tárgy mint a társadalmi kapcsolatok közvetítője. Azt tudjuk, hogy a természeti források kitermelésében az ember soha nem egyedül vesz részt, hanem másokkal közreműködve teszi ezt, hogy hatékonyabban hathasson a természet ilyen vagy olyan elemére. Valamilyen csoportba szerveződik, s ez a csoport lehet egy falu közössége, egy törzs, valamilyen szakmai szervezet. Tehát azt mondtuk, hogy ebbe a csoportba olyan tárgyak tartoznak, amelyek az emberek között közvetítenek, akik közösen valamilyen célt szeretnének elérni. Ez a tematika nagyon jól illeszthető például a Serge Bahuchet által vezetett csoport kutatási területéhez, amely az élelmezésre irányul, s amely magában foglalja a csoportos élelemszerzést, az ételkészítést és a közösségben történő élelemfogyasztást. Az ünnepi vagy csoportos evés számunkra jelentőségteljes, s ehhez köthető, hogy edényeket és különféle konyhafelszerelési tárgyakat gyűjtsünk. Még mindig azon a területen belül, hogy az emberek csoportosan hatnak a természetre, az eszközökön és az élelemszerzés tárgyain kívül ott vannak a fegyverek. Ugyanis régen és ma is az emberek a természet egyes területeinek kiaknázásáért egymással harcolnak, tehát a fegyverek is jelentéshordozók a természettel való viszonyban.
18. 6. A tárgy mint az emberi test kulturális sajátosságainak jelzője. Ezen értendő az identitásjegyek, testformáló technikák, mivel az emberi test a természet része. Itt az olyan tárgyak gyűjtését tartjuk fontosnak, amelyek arról tanúskodnak, hogy a test a biológiai és a kulturálisnak a metszőpontjában helyezkedik el. Az emberi testet a kulturális és társadalmi környezet is alakítja, az ember viselkedését, létezését, de fizikailag is, például nyakhosszabbítással, tetoválással stb. S itt visszatérek a biológiai gyűjteményekhez való kapcsolódásra. Ebben igen terjedelmes gyűjtemény található tetovált bőrökből. Mi pedig a tetováláshoz használatos eszközöket gyűjténénk, a hennafestés eszközeit, festőmintákat. Talán ugyanebbe a tárgytípusba tartoznak az olyan háromdimenziós tárgyak, szobrok, amelyek tetovált testeket jelenítenek meg. 2009-ben kaptunk például Beninből egy nagy vudu-kerámiagyűjteményt, amelyben körülbelül harminc kis szobrocška szoptató nőt ábrázol. Igaz, hogy ezek a vudukultuszhoz használt tárgyak, de számunkra még a testtechnikák szempontjából is fontosak, hiszen megmutatják, hogy miként ül egy szoptató anya, hogyan fogja meg a csecsemőjét, melyik mellét nyújtja neki, milyen testtartást vesz fel. S ide, az identitásjegyeket hordozó tárgyakhoz tartoznak még az öltözetek és testdíszek, valamint a gyógyítás anyagai, eszközei és berendezései, továbbá a születéshez és a kisgyermekkorhoz kapcsolódó tárgyak.

19.

7. A hetedik gyűjtési terület arra világít rá, hogy a hagyományos társadalmak miképpen kapcsolódnak be a globális, iparosított, nyugati világba, s ezt a kapcsolatot, kölcsönhatást hogyan tükrözi a tárgyi világ. Mindenféle úgynevezett „modern” tárgy érdekelt minket, amely iparilag gyártott, és amely bekerül a hagyományos társadalmakba: hogyan kezelik, „domesztikálják” őket ezek a társadalmak? A quai Branly gyűjteményével újfent összehasonlítva a miénket, amelyik nem szerez be hasonló tárgyakat, mi gyűjtünk olyan „kevert” tárgyakat, mint az iparilag előállított nyersanyagból helyileg készített tárgyak, például műanyagból font kosarak vagy hagyományos technikákkal a modern ipar termékeihez készült tárgyak, mint például mobiltelefon-tartók (7. kép). Idetartoznak még az olyan ipari tárgyak, amelyeket eredeti rendeltetésükhöz képest más célra használnak a helyi kultúrákban, vagy valamilyen módon átalakítanak, illetve azok a tárgyak, amelyekkel az ipari tárgyakat másolják.

7. kép: Mobiltelefon-tartók a Musée de l'Homme állandó kiállításában, közösen Tatiana Fougat Budapesten vásárolt magyar telefontokjával
Földessy Edina felvétele, 2016

20.

Ezek tehát a gyűjtési területek, és ezeken a területeken folynak a kutatások is. Valójában nem is kellett a kutatókat arra ösztökélni, hogy ilyen témákban kutassanak. A tervezetet papírra vetettük, s utoljára 2007-ben gyűlt össze a kutatócsoport, a hat-hét al csoporttal együtt, hogy előadjuk azt, amire jutottunk. Annak a csoportnak a jelentését, amelyben dolgoztam, történetesen én vezettem elő. A múzeumvezetés rábólintott, hogy elfogadható. Uff! Ez tehát azt jelentette, hogy a Múzeum elfogadta a tervet, hogy újra létrejőjön egy etnológiai gyűjtemény.

21.

Mint mondtam, 2005-ben bíztak meg a házban kallódó tárgyak összegyűjtésével, s talán én támogatam a legegyszerűbben az újrainduló gyűjtemény gondolatát. 2008 júniusában kineveztek az etnológiai gyűjtemény felelősének. Tulajdonképpen nem született megállapodás erről, hanem a kinevezésem tette hivatalossá az új gyűjtemény kialakítását.

22.

Addig kevés tárgy jött be, de azért volt gyarapodás. A leltárkönyv 2003-ban csupán egy gyűjteményt regisztrált. Látszik a bekerülések mértékén, hogy akkor még azon gondolkodtunk, hogy folytatjuk-e a gyűjtést, vagy sem. S 2008-ban, a kinevezésemkor meglódult, és aztán ez folyta-

tódott. 2009-ben már harmincnégy gyűjteménnyel gyarapodott a múzeum. Azután minden évben attól függően kerültek be gyűjtemények, hogy hány kutató járt terepen, s mennyi tárgyat hoztak.

23.

Vissza kell térni ahhoz a kérdéshez, hogy itt a Muséumban miként működik a rendszer, mit csinálnak azok az emberek, akik a gyűjtemények kezelésével vannak megbízva. Ez egy kutatóintézet, itt nincsenek muzeológusok, és nem folyik olyan gyűjtésre koncentrált terepmunka, mint például a MUCEM-nél. Itt kutatók dolgoznak, akik a terepen folytatnak kutatást különböző témákról. Az én feladatomból az, hogy tárggyűjtésre ösztönözzem őket. Mindnyájan ismerjük egymást. Amikortól elhatározták a Musée de l'Homme újrainvitását, még ha a múzeum zárva is volt, a kutatói gárda létezett, és szívükön viselték, hogy megismertessék a jövőbeli Musée de l'Homme-ot. Az internetes csatornákon és konferenciákon keresztül terjesztették a hírt, a régiek tudták, hogy a Musée de l'Homme újra megnyílik majd, és javaslatokat tettek gyűjteményekre. Aztán nekem kellett dönteni a gyűjtemény bekerüléséről. Tehát egyrészt a kutatóktól érkeztek tárgyak, másrészt pedig felajánlások, ajándékozás útján, vagyis mind a kutatókat, mind pedig a kívül lévő közönséget mobilizálni kellett a gyűjteménygyarapítás érdekében.

24.

Milyen költségvetés állt rendelkezésre?

25.

Ami a kutatókat illeti, nos, itt megint vissza kell térnem intézményünk felépítésére. 2001-ben döntöttek az újraszervezésről, a kutatóközponti (*Laboratoire*) felépítésről. Annak idején osztályok voltak, amelyek geokulturális egységeket fedtek le. Hét ilyen osztály volt: Magreb, szub-szaharai Afrika, Madagaszkár, Óceánia, Európa stb. és még két transzverzális osztály, az etnomuzikológia és az összehasonlító technológia osztály. Mindezek az etnológiai kutatóközpont-hoz tartoztak. A Muséumban 2001 előtt mintegy ötven különféle kutatóközpont létezett, etnológiai, ásványtani stb. 2000-ben vagy még előbb, 1999-ben a minisztérium utasítására összevonásokat kellett végrehajtani, centralizáltabb struktúrát kialakítani, a könnyebb irányítás és a hatékonyabb kutatómunka érdekében. Így jött létre 2001-ben hét kutatói osztály és két galériaosztály (vincennes-i állatkert és az evolúciós galéria, egy kiállítóhely a Muséumban).

26.

És ekkor alakult meg az Ember, Természet és Társadalom (Homme, Nature et Société) elnevezésű osztály. Ez fogta össze a társadalomtudományi kutatásokat, több tudományágot fedett le. Volt benne biológiai antropológia is. (Az őstörténetet, még ha a társadalomtudományokhoz is tartozott, egy külön osztályba sorolták.) Ez alá az osztály alá több kutatócsoport is tartozott, amelyek több kutatói szférából – Országos Tudományos Kutatási Központ (CNRS), egyetemekről, a Természetudományi Múzeumból – származó embereket foglaltak magukban azért, hogy egy-egy csoport intézményi szinten ne csak belterjes legyen, hanem más intézményekkel is együttműködjön. Az Ember, Természet és Társadalom Osztály keretében kevert intézményi összetételű csoportok alakultak. Minden egyes csoport egy számot visel, amelyet például publikáció esetén fel kell tüntetni a szerző neve mellett. Az egyes kutatói osztályok rendelkeznek kutatásokra fordítható költségvetéssel, s a kutatók ebből folytatnak kutatásokat, és vásárolhatnak tárgyakat. Nekem például minden évben van egy keretem, amelyet kutatásra fordíthatok. Persze meg kell indokolni, hogy miért akarok arra a bizonyos terepre utazni. Amikor egy kutató a terepére utazik, szabad kezét kap abban, hogy a kutatóútra szánt összeget mire költi. Az is hozzátartozik, hogy a csoportok a mindennapok témáiról folytatnak kutatást, s az ezekhez kapcsolódó tárgyakat gyakran nem is kell megvásárolniuk, mivel ajándékba odaadják nekik a helyiek – kosarat, mezőgazdasági eszközt –, vagy ha meg is vásárolják, akkor is fillérekért be tudják szerezni. Senki nem vásárol a terepen ilyen vagy olyan afrikai szobrot hárommillió euróért, mert tényleg a mindennapi tárgyak vannak a fókuszban. A tárgyvásárlás finanszírozása ilyen módon nem is vetődik fel, mert például egy nap nem eszik a kutató, és akkor meg tudja vásárolni a kívánt tárgyat... Most persze túlzok egy kicsit.

27.

És a kiállításokhoz hogyan szerzik be a tárgyakat?

28.

Mivel a Musée de l'Homme terve már előrehaladt, és a kiállítási témákat többé-kevésbé meghatározták, akkor már konkrétan felvetődött egyes tárgyak beszerzésének a kérdése, hiszen

ilyen vagy olyan téma illusztrálására ezt vagy azt a tárgyat kellett beszerezni. Ekkor már nem a terepen történő esetleges gyűjtésekről beszélünk, hanem tudatos gyűjtésről, majdnemhogy megrendelésről. Valójában kevés tárgyat szereztünk be így, mert a Musée de l'Homme-nak csak szűk kerete volt kifejezetten a vásárlásokra. Kisebb, száz-kétszáz eurós vásárlásokra kell gondolni. A Musée de l'Homme vásárlási kerete pedig a Muséumtól függött, beleolvadt annak a beszerzési költségeibe. Amikor a Musée de l'Homme be akart szerezni tárgyakat, a javaslatot és a keretet a Muséum gyűjteményvásárlási bizottsága elé kellett vinnie, tehát nem dönthetett egyedül a vásárlásokról. Ebben a bizottságban az összes osztály képviselője jelen van, ásványtár stb.

29.

Vagyis a Musée de l'Homme-nak nincs külön beszerzési bizottsága?

30.

Azt hangsúlyoznom kell, hogy a Musée de l'Homme-nak nincs külön gyűjteménye, hanem a Muséum gyűjteményeibe illeszkedik. A különböző algyűjteményekben lévő tárgyakat aztán kiállíthatják a Nagy Evolúciós Galériában (Grande Galérie de l'Evolution). Régen a Musée de l'Homme egyes részlegeinek vezetői döntöttek a gyűjteménygyarapításról. 2002-ben, az átszervezéskor, a főbb tudományos osztályokba tagoláskor bizonyos igazgatóságokat is létrehozta, történetesen a gyűjtemények igazgatóságát (Direction des collections) is. Az intézmény életében először került központi kézbe a beszerzések ügye. Ez valójában egy igazgatóság megfelelő csapattal, amely a Muséum összes gyűjteményének adminisztrációját és fenntartását végzi. A tudományos részével továbbra is az osztályok foglalkoznak. Vagyis minden egyes tárgynak, amely bekerül a múzeumba, ezen az igazgatóságon keresztül kell menni. S 2004-ben felállították a gyűjteménygyarapítási bizottságot, amely két-három alkalommal ül össze egy évben, jól működik, egy dossziét kell összeállítani, érvekkel, fotókkal, tárgylistával.

31.

Digitalizálva is vannak a tárgyak?

32.

Azt azonnal megcsináljuk. Mielőtt bemutatom a dossziét, természetesen konzultálok a szakemberekkel.

33.

Voltak visszautasított tételek?

34.

Persze. Főként az előző igazgató alatt, aki nagy hangsúlyt fektetett a tanulmányi vagy kutatási (*collection d'étude, de recherche*) és a múzeumi gyűjtemény (*collection patrimoniale*) megkülönböztetésére. A Muséum kutatóintézet, és az az elv, hogy az összes bekerülő tárgy a kutatások tárgyi anyaga kell hogy legyen. Miután ezeket a tárgyakat (ásványt, növényt, bármit) a kutatók tanulmányozták, feldolgozták, publikálták, ha már nincs rájuk szükség, bármi történhet velük: megsemmisíthetik őket, vagy visszaküldhetik a származási helyükre, vagy akár a kukában végzetik. Egyes tárgyak azonban, amelyek érdekesek, amelyekről úgy gondolják a kutatók, hogy érdemes megmutatni őket a közönségnek is, a nemzeti vagyon részévé válnak. Régebben nem volt ez a gyűjteményi megkülönböztetés, minden tárgy, amely bekerült, egyben nemzeti vagyonnak is minősült. 2002–2004 óta választották szét ténylegesen a kutatási és a múzeumi gyűjteményt.

35.

Most hol tart az etnológiai gyűjtemény építése?

36.

Jelenleg közel négyezer tárgyunk van, ami a kezdeti körülbelül ötszáz tárgyhoz képest jelentős gyarapodás. A legtöbb tárgy ügyében a Gyűjteménygyarapítási Bizottság döntött, és így kerültek közgyűjteménybe. A másik, a kutatói gyűjtemény, amely Serge Bahuchet irányítása alatt áll, szintén körülbelül ugyanennyit tesz ki. De ez a kettő szét van választva, külön raktárban helyeztük el őket. Ha a kutatói gárda valamilyen tárgyat be akar szerezni, azt az osztály kutatói pénzéből vásárolják meg, e fölött az osztály rendelkezik. Gyakran doktoranduszok, vagy poszt-doktori kutatók hozzák a tárgyakat. Ha Bahuchet úgy dönt, akkor a tárgyak a múzeum gyűjteményébe kerülhetnek.

37. Különbéféle gyarapítási módok léteznek. Jogilag az átadás (*transfert*) fogalma alá tartozik, ha a tanulmányi gyűjtemény ad át egy tárgyat a múzeumi gyűjtemény számára, s a tárgy is átkerül egyik raktárból a másikba. És ha odakerül, akkor a tárggyal dolgozó kutatónak már csak annyi joga van hozzá, mint bármely más látogatónak, engedélyt kell kérnie a megtekintéséhez stb.
38. Ami az általam vezetett, közvagyonba tartozó gyűjteményt illeti, abba három módon épülhetnek be tárgyak: ajándékba adott (*donation*) vagy örökség gyanánt ránk hagyott (*leg*) tárgyak, illetve az örökösök által adományozott tárgyak (*dation*). (A kutatói gyűjtemény jogilag nem fogadhat el ilyen forrásokból származó tárgyakat.)
39. Az ajándékokat elfogadásra terjesztem fel, szakértők véleményével, és a gyűjtemény tudományos vezetője, Serge Bahuchet az, aki rábólint.
40. S gyűjteménygyarapításra lenne még lehetőségként a vásárlás, de erre egyrészt nincs fedezet, másrészt ez nem tartozik egy kutatóintézet tevékenységi köréhez, mint amilyen a Muséum. Egészen elenyésző beszerzés azért volt a Musée de l'Homme számára. Például a búza szimbolikájának illusztrálására vásároltam tárgyakat Ukrajnában ezer euróért, amely nem nagy összeg. Saját pénzből fedeztem a kiadásokat, amelyeket utólag a Musée de l'Homme megtérített.
41. S vannak még letétek, régebben ez elterjedt volt, amit a magángyűjtők különféle indíttatásokból tettek, például mert a gyűjteményük nem fért el a lakásukban. Ma ez a probléma nagyon pragmatikusan vetődik fel, a rendelkezésre álló tér szempontjából, merthogy a múzeumnak már nincs nagyobb méretű raktára. Úgyhogy a letétek gyakorlatilag megszűntek. Egy-két tárgy erejéig ugyan még elfogad ilyeneket a múzeum. Amit viszont kénytelen befogadni, azok a vámnál elkobzott tárgyak. Mint minden állami múzeumnak, a Muséumnak is részt kell vállalnia a kulturális javak csempészése elleni küzdelemben. Természetesen azokat a tárgyakat helyezik el nálunk, amelyek a néprajz tárgykörébe tartoznak. Ezeket külön regisztráljuk, hat-nyolc ilyen tárgyunk van, s egy idő után máshova kerülnek.
42. *Milyen tereket hoztak létre az átépített múzeumban?*
43. A Természettudományi Múzeum gyűjteményeit számos helyen raktározzák. A Musée de l'Homme új koncepciójának kialakításakor az a döntés született, hogy a múzeum klasszikus gyűjteményei, nevezetesen az őstörténeti és a biológiai antropológiai gyűjtemény visszatérnek ebbe a múzeumépületbe. Hangsúlyozom, hogy ezek nem a Musée de l'Homme, hanem a Természettudományi Múzeum gyűjteményei. A Musée de l'Homme egyik épülete a Muséumnak, egyik raktározási lehetősége. Az etnológiai gyűjtemény, amelyről az elején még nem tudtuk, hogy egyáltalán lesz, de amikor eldőlt, hogy igen, akkor annak a helyét is ide tervezték. Amikor elindult az épület átépítésének tervezése, 2009–2010-ben, megkérdeztük minket a három gyűjtemény helyigényéről, és folyamatos oda-vissza konzultációt tartottunk erről. Akkoriban körülbelül 1500 tárgy volt, s meg kellett adnunk a helyiség négyzetméterigényét, a polcok méretét, a berendezést. Az világos volt, hogy szó sincs a régi háromezres gyűjtemény újraépítéséről. Nagyon korlátozott gyűjtemény létrehozását terveztük, amely az egyes kutatócsoportok munkájának eredményeit dokumentálja. Nem volt többé az a törekvés, hogy az egész világról mindenféle tárgytípust gyűjtsünk. Ily módon már a kezdetekkor szükségképpen kicsinek és töredezettnek képzeltük el ezt a gyűjteményt. A gyűjteménygyarapításnak ez volt az első megközelítési koncepciója, a második pedig a létrehozandó új múzeumi tematikákhoz – például az identitásjegyek, a környezet fejlődése – kapcsolódott, hogy a múzeumi szakemberek számára forrást biztosítson, amelyből meríthetnek. Akkoriban körülbelül kétezer tárgy volt, s azt öttel megszorozva egy tízezer tárgyat tartalmazó gyűjteményt irányoztunk elő, s ennek alapján adtuk le a raktárigényt. Tehát szó sem volt a régihez fogható méretű gyűjtemény létrehozásáról, pláne most, amikor kölcsönzéssel sok minden könnyen megoldható.
44. *Milyen a kapcsolat a régi gyűjteménnyel, a quai Branly múzeummal?*

45. Amikor a két intézmény között megkötötték az egyezményt, abban lefektették, hogy jó kapcsolatot ápolnak egymással, és hogy a Musée de l'Homme kölcsönzési kérelmei elsőbbséget élveznek majd. Ez azért nem pontosan így zajlik. Az állandó kiállítás megnyitása előtt is azt kérték, hogy ne terheljük túlságosan a quai Branlyt. Eredetileg mintegy ötven tárgyat szeretett volna kölcsönkérni a Musée de l'Homme, de kiderült, hogy ennek az adminisztrációja rendkívül nehézkes és hosszadalmas. Az ötven tárgyból harminc lett, majd tíz, és később még ennél is kevesebb. Ment a levelezés egymás között, s most azt hiszem, hogy már csak két tárgy kölcsönzéséről van szó.
46. *És más múzeumokból?*
47. Igen, több más múzeumból is kölcsönöz a Musée de l'Homme. Kár, hogy a régi gyűjteménnyel ez a helyzet, hogy gyakorlatilag semmit nem állíthatunk ki belőle. S innen is ered az a szükség-szerűség, hogy újraépítsük a gyűjteményt, olykor duplumokat gyűjtve. Egy példa: ki akartunk állítani egy Korán-táblát, amelyen a Korán-szövegek írását gyakorolják. A régi gyűjteményben volt ilyen. A quai Branlyban voltak az 1930-as évekből díszítéssel is ellátott Korán-táblák, amelyekről úgy véltem, hogy föltehetően európaiak számára készültek, jóllehet esetleg a helyiek is vásároltak ilyeneket az otthonuk dekorációjára. Látva a véget nem érő kölcsönzési huzavonát, azt javasoltam, hogy vásároljon a Musée de l'Homme ilyen táblákat, hiszen Marrákesben a mai napig hozzá lehet ilyenekhez jutni. Végül megkértem erre egy kutatót, aki éppen ott folytatott kutatást, és ő elküldte nekem egy tárgy fotóját, hogy megfelel-e. Még jobb is volt, mint a quai Branlyban lévő darab, és végül is csekély összegért vásárolta meg.
48. *Szóval így áll a helyzet a kölcsönzéssel. De kutatni lehet a tárgyaikat?*
49. Igen, természetesen, de nagyon bonyolult. Meg lehet nézni az adatbázisukban a fotóját, hozzá lehet jutni a neten a hozzájuk kapcsolódó információkhoz, de az, hogy fizikai mivoltában is látni lehessen a tárgyat, az nagyon-nagyon nehéz. Rengeteget kell várni, és még azoknak sincs szabad hozzáférésük a tárgyakhoz, akik a quai Branlyban dolgoznak. Egy másik részleghez kell fordulniuk...
50. *Visszatérve a raktárhelyzethez. Milyen terek állnak rendelkezésre az etnológiai gyűjtemény számára?*
51. Van egy száz és egy harminc négyzetméteres raktárhelyiség. Az utóbbi a textileknek és az ékszereknek. De gyakorlatilag már háromnegyed részben megteltek (8. kép).

8. kép: A Musée de l'Homme egyik raktára
Földessy Edina felvétele, 2015

52. *S vannak restaurátorok?*
53. Nincsenek, sem itt, sem a Természettudományi Múzeumban, soha nem is voltak. Azelőtt a Musée de l'Homme-ban volt egy egészen kicsi kis restaurátor-műhely, de ma már minden munkát külső restaurátorral végeztetnek. Helyben lefagyasztásra van mód, ha kisebb méretű fertőzött tárgyról van szó, vagy elgázosításra, s a harmadik megoldás a külsős szakember.
54. *Még két rövid kérdés: hány ember foglalkozik a gyűjteménnyel?*
55. Hivatalosan én vagyok a „technikai” vezető, és van egy raktárkezelő. Serge Bahuchet-nek van még joga belépni a raktárba, aki a gyűjtemény tudományos vezetője.
56. *Ki írja a leírókartonokat?*
57. Mi ketten csináljuk. A régi forma szerint, de már számítógépen. Az adatbázis egyelőre még nem publikus, jelenleg belső, kutatási célra használható. Kézzel vezetek egy regisztrációs naplót, és egy Excel táblázatba is írjuk az adatokat, de aztán majd a múzeum egy kidolgozott adatbázisába kerülnek. És van a tárgyaknak egy kinyomtatott adatbázisa is, vezetjük az úgynevezett technikai dossziét is.
58. Még egy megjegyzés az új állandó kiállításban szereplő tárgyakról. A körülbelül négyezer tárgyunk közül kétszáz néprajzi tárgy szerepel a kiállításon. A néprajzi tárgyak ugyanúgy valamilyen mondanivalót illusztrálnak, mint a természettudományos tárgyak. Nevezetesen a globalizáció témájában, az identitásjegyeknél, a búza szimbolikáját bemutató résznél láthatók azok a darabok, amelyeket Ukrajnában gyűjtöttem, vagy például óceániai tárgyakat állítottunk ki annál a résznél, amelyikben arról van szó, hogy helyi kézművestermékeket miként adaptálnak a turizmus céljaira.
59. *Az új állandó kiállítás izgalmas téma, remélem, valamilyen módon ez is eljut a magyar közönséghez. Köszönöm a beszélgetést!*

JEGYZETEK

1 Az interjú 2015. szeptember 2-án készült Párizsban, amelyhez felhasználtam Tatiana Fougálnak egy 2014. március 12-én hasonló témában Párizsban tartott előadásának anyagát is, valamint az azóta folytatott személyes beszélgetésekből is merítettem. A kutató 2016-ban nyugdíjba vonult.

2 Az eredetileg Musée des Arts et Civilisations-nak elnevezett múzeumot a helyszíne után quai Branlynak hívták. Tízéves fennállása után, 2016. július 1-jétől a múzeumi projekt atyjának a nevét is hozzáillesztették, így lett Musée du quai Branly – Jacques Chirac az új elnevezése.

3 Muséum national d'Histoire naturelle (MNHN), amelyhez szervezetileg a Musée de l'Homme tartozik.

4 Musée national des Arts et Traditions populaires (MATP).

5 Musée des civilisations de l'Europe et de la Méditerranée (MUCEM).

6 Tatiana Fougal javaslatára és gyűjtése alapján a Musée de l'Homme új állandó kiállításában a *Globalizáció* részben kiállítottak a világ számos országából származó, hagyományos technikával vagy motívummal készült mobiltelefon-tartó tokokat. Egy tokot Budapesten is vásárolt, amelyet a kiállítás egyetlen magyar tárgyaként szintén kiállítottak.